

วิกิพีเดีย

สารานุกรมเสรี

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

จากวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า **วัดพระแก้ว** เป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นพร้อมกับการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 เป็นวัดในพระบรมมหาราชวังเช่นเดียวกับวัดพระศรีสรรเพชญ์ ซึ่งเป็นวัดในพระราชวังหลวงในสมัยอยุธยา และมีพระราชประสงค์ให้วัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นที่ประดิษฐาน พระพุทธรูปมหายานรัตนปริมากร และเป็นสถานที่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล วัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นวัดที่ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ เพราะมีแต่ส่วนพุทธาวาสไม่มีส่วนสังฆาวาส

ภายในวัดพระศรีรัตนศาสดารามมีอาคารสำคัญและอาคารประกอบเป็นจำนวนมาก จึงแบ่งกลุ่มอาคารออกเป็น 3 กลุ่ม ตามตำแหน่งและความสำคัญ ดังนี้ กลุ่มพระอุโบสถ เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญสูงสุด มีพระอุโบสถเป็นอาคารประธานซึ่งเป็นที่ประดิษฐาน พระพุทธรูปมหายานรัตนปริมากร ล้อมรอบด้วยศาลาราย พระไพริธยาภิรมย์ หอพระราชพงศานุสรณ์ หอพระราชกรมานุสรณ์ หอระฆัง และหอพระคันธารราษฎร์

นาม

คำว่า "พระศรีรัตนศาสดาราม" เป็นการสมาสสนธิระหว่างคำ คือ "ศรีรัตนศาสดา" กับ "อาราม" โดยคำว่าศรีรัตนศาสดา หมายถึง อายาสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นนามที่ใช้เรียกแทนพระองค์ว่าเป็นศาสดาที่เปรียบเป็นพระผู้ประเสริฐ เป็นศรีรัตนเปรียบได้กับแก้วอันประเสริฐ ซึ่งกล่าวว่า องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นเอกแห่งรัตนตรัย ซึ่งคือ แก้ว 3 ประการ ได้แก่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

คำว่า อาราม คือ วัด ดังนั้น "พระศรีรัตนศาสดาราม" หมายถึง วัดสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือพระอารามซึ่งประดิษฐานแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า^[1]

ประวัติ

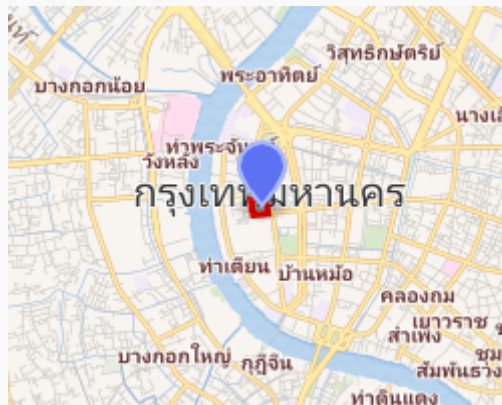
ภูมิหลัง

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพิเคราะห์เห็นว่าชัยภูมิของกรุงธนบุรีไม่มั่นคงแข็งแรงสำหรับการต่อต้านข้าศึก ลูัชัยภูมิทางฟากตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาไม่ได้เพราะเป็นที่แหลมมีแม่น้ำเป็นขอบเขตกว่าครึ่ง ซึ่งอาจอาศัยแม่น้ำเป็น

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

กลุ่มพระอุโบสถ เมื่อมองจากบริเวณทางเข้า

ชื่อสามัญ	วัดพระแก้ว
ที่ตั้ง	ถนนหน้าพระลาน แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร 10200 กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย
ประเภท	พระอารามหลวงชั้นพิเศษ
พระประธาน	พระพุทธรูปมหายานรัตนปริมากร (พระแก้วมรกต)

ปรากฏการณ์สำคัญได้เป็นอย่างดี มูลเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งคือ มีพระบรมราชโองบายที่จะสร้างพระมหามณเฑียรใหม่ให้เจริญรุ่งเรืองและม้ายกรงศรีอยุธยาราชธานีเดิมโดยเร็วที่สุด

โดยสถานที่ตั้งของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แต่เดิมเป็นที่ดินซึ่งพระยาราชานครและบรรดาชาวจีนซึ่งเข้ามาพึ่งบรมโพธิสมภารอยู่ในครั้งนั้นได้ตั้งเคหสถานบ้านเรือนอยู่แต่ก่อน จึงได้พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาราชานครและบรรดาชาวจีนทั้งปวงยกย้ายไปตั้งเคหสถานบ้านเรือนไปอยู่ ณ ที่ส่วนตั้งแต่คลองวัดสามปลื้มไปจนถึงคลองวัดสำเพ็ง^[2]

รัชกาลที่ 1

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามขึ้นพร้อมกับการสร้างพระบรมมหาราชวังและการสถาปนากรุงเทพมหานครเป็นราชธานี เมื่อ พ.ศ. 2325 โดยสร้างตามประเพณีการสร้างพระอารามหลวงในเขตพระราชวังที่มีมาตั้งแต่อดีต เช่น วัดมหาธาตุในพระราชวังกรุงสุโขทัย และวัดพระศรีสรรเพชญ์ในพระราชวังกรุงศรีอยุธยา ลักษณะสำคัญของพระอารามหลวงในพระราชวังคือ มีแต่เขตพุทธาวาส ไม่มีเขตสังฆาวาส

มูลเหตุแห่งการสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามขึ้นนั้นเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปมหามณิรัตน์ปฏิมากรหรือพระแก้วมรกต ซึ่งอัญเชิญมาจากกรุงศรีสัตนาคนหุตหรือประเทศลาว แล้วนำมาประดิษฐานไว้ที่โรงด้านหน้าพระปรางค์วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จเกลี้ยกลัวยราชสมบัติขึ้นเป็นพระปฐมบรมกษัตริย์แห่งพระบรมราชวงศ์จักรีแล้วโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระพุทธรูปมหามณิรัตน์ปฏิมากร เข้ามาประดิษฐานในพระอุโบสถพระอารามใหม่ ในวันจันทร์ที่ 7 มีนาคม พ.ศ. 2327 แล้วพระราชทานนามพระอารามว่า "วัดพระศรีรัตนศาสดาราม"^[3] เมื่อแรกสถาปนามีปูชนียสถานอันเป็นหลักสำคัญของพระอารามพร้อมบริบูรณ์ คือ พระเจดีย์ พระอุโบสถ พระวิหารและหอไตร

ส่วนพระระเบียงรอบบริเวณพระอารามนั้น น่าจะสร้างขึ้นแต่ในระยะแรกด้วย เป็นแนวระเบียงที่ต่างจากปัจจุบัน กล่าวคือ แนวพระระเบียงด้านตะวันออกและตะวันตกสร้างเป็นแนวตรง ยังมีได้ต่อคดขยายไป มีประตูเป็นทางเข้าออกสี่ด้าน ด้านตะวันออกมี 2 ประตู ตรงหน้าพระอุโบสถประตูหนึ่ง ตรงหน้าหอพระมณเฑียรธรรมออกมาตรงกับประตูสวัสดิโสภณที่กำแพงพระบรมมหาราชวังประตูหนึ่ง ด้านตะวันตกมี 3 ประตู ด้านเหนือมี 1 ประตู ใกล้กับประตูมณเฑียรที่กำแพงพระบรมมหาราชวัง ด้านใต้มี 1 ประตู ได้รับพระราชทานนามว่า *ประตูศรีรัตนศาสดา* ผนังพระระเบียงเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ตั้งแต่ต้นจนจบ^[4]

บริเวณถัดจากหอพระมณเฑียรออกไปในแนวเดียวกันตรงที่เป็นพระวิหารยอดในปัจจุบัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระวิหารสำหรับเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปเทพบิดร หรือพระเชษฐบิดร ซึ่งเดิมประดิษฐานอยู่ที่วัดพุทธไสยาสน์ พระนครศรีอยุธยา แล้วพระราชทานนามพระวิหารตามพระพุทธรูปว่า *หอพระเชษฐบิดร* เรียกกันสามัญว่า *วิหารขาว* ด้านตะวันออกของหอพระมณเฑียร ทรงสร้างพระเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองปิดทอง 2 องค์ประดิษฐานอยู่มุมขึ้นทักษิณด้านตะวันออกของปราสาทเทพบิดร^[5]

พระพุทธรูปสำคัญ	พระพุทธรูปยอฟ้าจุฬาโลก
	พระพุทธรูปเลิศล้ำนภลัย
พระจำพรรษา	พระสัมพุทธพรรณี พระชัย
	หลังช้าง พระคันธาร
ความพิเศษ	ราชภัฏ พระนาค
	ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา
จุดสนใจ	พระอารามประจำพระบรม
	มหาราชวัง
กิจกรรม	สักการะพระแก้วมรกต ชม
	จิตรกรรมฝาผนัง ที่พระ
การถ่ายภาพ	ระเบียง
	เทศนาธรรม วันอาทิตย์
หมายเหตุ	และวันพระ
	ไม่ควรใช้แฟลชในถ่ายภาพ
	จิตรกรรมฝาผนัง และไม่
	อนุญาตให้ถ่ายภาพภายใน
	พระอุโบสถ
	เข้าชมเป็นหมู่คณะตั้งแต่
	10 คนขึ้นไป ต้องทำ
	หนังสือขออนุญาต ผู้
	อำนวยความสะดวก
	บริหารเงินตรา ล่วงหน้าไม่
	น้อยกว่า 1 สัปดาห์
โบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนโดยกรมศิลปากร	
ชื่อที่ขึ้นทะเบียน	พระบรมมหาราชวังและวัด
	พระศรีรัตนศาสดาราม
เป็นส่วนหนึ่งของ	โบราณสถานในเขต
	กรุงเทพมหานคร
เลขอ้างอิง	0005574
ส่วนหนึ่งของสารานุกรมพระพุทธศาสนา	

ในการสถาปนาระยะที่ 2 ระหว่าง พ.ศ. 2331–2352 ได้สร้างพระมณฑปขึ้นแทนหอพระมณฑิยธรรมหลังเดิม ด้านตะวันออกของพระมณฑปนั้น เดิมมีพระสุวรรณเจดีย์ 2 องค์ ประดิษฐานอยู่ มีสระก่ออิฐอยู่ระหว่างพระสุวรรณเจดีย์ และมีการสร้างหอพระมณฑิยธรรมขึ้นใหม่ทางมุมพระระเบียงด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อสร้างพระมณฑปเสร็จเรียบร้อยแล้ว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีงานฉลองเป็นการใหญ่ ต่อมา มีการสร้างหอระฆังระหว่างพระอุโบสถกับพระระเบียงด้านใต้ นอกจากนี้ยังโปรดเกล้าฯ ให้สร้างหอพระนาคขึ้นทางมุมพระระเบียงด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ^[6] หลังสถาปนาสิ่งต่าง ๆ ในพระอารามแล้วจึงมีงานสมโภชพระพุทธรูปมหามณีรัตนปฏิมากรและฉลองวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อ พ.ศ. 2352

บุษบกที่ประดิษฐานพระพุทธรูปมหามณีรัตนปฏิมากร

รัชกาลที่ 3

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มิได้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์สิ่งใดในอาราม เพราะได้บูรณะตกแต่งครั้งใหญ่ไว้เมื่อใกล้สิ้นรัชกาลพระชนกาทิราช^[7] ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว วัดพระศรีรัตนศาสดารามเริ่มทรุดโทรม จึงทรงบูรณะปฏิสังขรณ์ตั้งแต่ พ.ศ. 2374 แล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2391 การบูรณะปฏิสังขรณ์พระอารามในรัชกาลนี้ ทรงปฏิสังขรณ์ทั่วทั้งพระอาราม โปรดให้กรมหมื่นศรีสุเทพและกรมหมื่นไกรสรวิชิต เป็นผู้อำนวยการปฏิสังขรณ์ กรมพระเทเวศร์วิชิต กรมขุนสกลทิศสถาพร ทรงตรวจการช่างต่าง ๆ พระยาศรีพิพัฒน์ และพระยาเพชรพิไชย เป็นนายงาน

ภาพสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ที่อนุสรณ์สถานแห่งชาติ

ในจดหมายเหตุทรงปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ของพระศรีภูมิปริชา เจ้ากรมพระอารักษ์ในรัชกาลที่ 3 และนายมิ ได้บรรยายไว้ว่า "มีพระศรีรัตนอุโบสถ พระมณฑป พระเสวตรเขยยันตะพินาณวิหาร ยอด แลหอพระมณฑิยธรรม หอพระเชษฐบิดร แลพระมหาเจดีย์ 2 และพระอนุเจดีย์ 7 และพระอักษฎามหาเจดีย์ 8 พระองค์"^[8]

พระอุโบสถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ซ่อมใหม่ทั้งหลัง ส่วนภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถยังคงเรื่องมารผจญและไตรภูมิไว้ นอกนั้นเขียนใหม่ทั้งหมด ผนังระหว่างหน้าต่างเดิมเป็นภาพเทพชุมนุม เขียนใหม่เป็นเรื่องปฐมสมโพธิและผนังหน้าต่างเดิมเป็นภาพปฐมสมโพธิ เขียนใหม่เป็นเรื่องชาดกต่าง ๆ ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปมหามณีรัตนปฏิมากร เดิมตั้งบุษบกทองคำต่อกับฐานชุกชี โปรดให้สร้างเบญจจาสามชั้นหน้าบุษบกให้สูงสมทรงพระอุโบสถเช่นที่ปรากฏในปัจจุบัน^[9]

พระมณฑป ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์เครื่องบนและผนังภายนอก พระวิหารยอด โปรดให้รื้อหอพระเชษฐบิดร สร้างใหม่เป็นวิหารมีหลังคา ยอด โดยบานประตูด้านหน้าเป็นบานประดับมุข ฝีมือช่างสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ นำมาจากบานประตูวิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดป่าโมกวรวิหาร จังหวัดอ่างทอง ส่วนพระระเบียง ซ่อมเปลี่ยนเครื่องบนใหม่ ภาพจิตรกรรมฝาผนังลบเขียนใหม่ทั้งหมด แต่คงเป็นเรื่องราวรามเกียรติ์แต่ต้นจนจบเช่นของเดิม ผู้ร่างต้นแบบเขียนในครั้งนี้เป็นพระสงฆ์ ชื่อพระอาจารย์แดง หอพระนาค โปรดให้ซ่อมแปลงหอพระนาคหลังเก่า โดยสร้างขยายใหม่ให้ใหญ่กว่าเดิม^[10] พระอักษฎามหาเจดีย์ สันนิษฐานว่า ในรัชกาลที่ 3 ทรงซ่อมทำใหม่ให้ใหญ่กว่าเดิม ดังลักษณะในปัจจุบัน แล้วโปรดให้เชิญพระบรมสารีริกธาตุเข้าบรรจุในพระปรางค์ด้วย และทรงโปรดให้สร้างเก๋งบอกพระปริยัติธรรมภายในกำแพงแก้วพระอักษฎามหาเจดีย์ สำหรับ

เป็นที่ราชบัณฑิตบอกพระปริยัติธรรมแก่ภิกษุสามเณร โปรดให้ปั้นรูปยักษ์ 6 คู่^[11] โดยรูปยักษ์คู่กษัตริย์กับ สหัสเดชะนั้นปั้นโดยหลวงเทพรจนา (กัน) นอกจากนั้นยังได้ทรงสร้างพระพุทธรูปฉลองพระองค์รัชกาลที่ 1 และ รัชกาลที่ 2^[12]

รัชกาลที่ 4

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ บูรณปฏิสังขรณ์พระอารามและสร้างปูชนียสถานเพิ่มเติม ทรงพระ กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ซ่อมตัวไม้เครื่องบนของพระอุโบสถและเขียน ภาพที่ฝาผนังใหม่ ยกเว้นภาพเรื่องมารผจญที่ผนังหุ้มกลองด้านหน้า และภาพเรื่องไตรภูมิที่ผนังหุ้มกลองด้านหลัง ฝีมือพระอาจารย์นาค แห่งวัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหารนั้นให้คงของเดิมไว้ พื้นพระอุโบสถ เดิมปูเสื่อทองเหลือง ให้หล่อเป็นแผ่นอิฐทองเหลืองปูใหม่ บานหน้าต่าง เดิมประดับมุกแถมเมื่อเปลี่ยนเป็นประดับมุกทั้งบาน รูปช่ียวางที่ บานประตูและรูปเทวดาที่ข้างหน้าต่าง เดิมเป็นลายเขียน แกะเป็นลาย ปูนปั้นปิดทองประดับกระจก เชิงไฟที่และเชิงผนังรองพระอุโบสถ ประดับแผ่นกระเบื้องลายใหม่^[13]

หอรบซังที่ได้มีการรื้อของเดิมที่สร้างใน สมัยรัชกาลที่ 1 และสร้างใหม่ในสมัย รัชกาลที่ 4 ในที่ตั้งเดิม

พระมณฑป ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ซ่อมแซมเปลี่ยนตัวไม้เครื่องบนที่ผุ พื้นข้างในเดิมปูลาดแผ่นเงินให้ เปลี่ยนเป็นसानเสื่อเงินปูแทน ฐานไฟที่ที่ตั้งพระมณฑป ให้ถมที่ต่อลานและขึ้นทักษิณพระมณฑปออกไปทั้งด้าน ตะวันออกและด้านตะวันตกจนเท่าที่ปรากฏในปัจจุบัน มีกำแพงแก้วทำด้วยศิลาล้อมสองชั้น สร้างประตูชุม มณฑปและบันไดทางขึ้นบนฐานไฟที่ 6 แห่ง พระระเบียง ต่อพระระเบียงย่อออกไปตรงด้านสะกดฐานไฟที่ที่ต่อ ใหม่ขึ้นทั้งด้านตะวันออกและตะวันตก ทางด้านตะวันออกโอบพระอัษฎาหาเจดีย์เข้าไว้ในวงพระระเบียง 2 องค์ ทำประตูชุมมณฑปประดับกระเบื้อง และมีพลับพลาเปลื้องเครื่องอยู่ข้างประตูข้างละหลัง ทางด้านตะวันตกทำ ประตูชุมมณฑปมีพลับพลาเปลื้องเครื่องอยู่ข้างเหนือประตูหลังหนึ่ง ตัวพระระเบียง โปรดให้ซ่อมและเขียนภาพ เรื่องรามเกียรติ์ใหม่ แต่การเขียนภาพยังคงค้างอยู่ มาแล้วเสร็จในรัชกาลที่ 5 พระปรารักษ์ปราสาทบนลานทักษิณ พระมณฑปที่ต่อใหม่ทางด้านตะวันออก ซึ่งเดิมเป็นสระนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างปราสาทยอด ปรารักษ์องค์หนึ่ง ด้วยทรงพระดำริจะให้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปมหาณัฏฐิรัตนปฏิมากร และตั้งบุษบกให้ต่ำลง เพื่อจะได้ชมเนื้อแก้วได้ถนัด สร้างเสร็จรัชกาลที่ 5 แต่เนื่องจากสถานที่คับแคบไม่เหมาะแก่การพระราชพิธี จึง มิได้อัญเชิญพระพุทธรูปมหาณัฏฐิรัตนปฏิมากรมาประดิษฐานไว้ดังพระราชดำริเดิม^[14]

พระสุวรรณเจดีย์ 2 องค์ ซึ่งเดิมประดิษฐานอยู่บริเวณที่ต่อลานทักษิณออกไปใหม่นี้ โปรดให้ชะลอมาไว้ที่รักแร้ ปราสาทพระเทพบิดรทั้งสองข้าง พระศรีรัตนเจดีย์บนลานทักษิณพระมณฑปที่ต่อใหม่ทางด้านตะวันตก ทรง พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระเจดีย์ใหญ่สูง 1 เส้นเท่ากับพระมณฑปตามแบบพระเจดีย์วัดพระศรีสรร เพชญ์ พระนครศรีอยุธยา สร้างแล้วเสร็จในรัชกาลแต่ยังมีได้ประดับกระเบื้องทอง และที่ลานทักษิณด้านเหนือ พระมณฑป ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุเมธพ่ายไปจำลองแบบนครวัดเพื่อสร้างถวายเป็นพุทธบูชา แต่การยังค้างอยู่จนสิ้นรัชกาล นครวัดจำลองที่ปรากฏในปัจจุบัน เป็นของสร้างใหม่ในรัชกาลที่ 5 โปรดให้ หม่อมเจ้าประวิช ชุมสาย เป็นผู้ทำ^[15]

หอพระคันธารราษฎร์และมณฑปยอดปรารักษ์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นที่มุมพระระเบียงหน้าพระ อุโบสถ อาคารทั้งสองสร้างเสร็จและประดับผนังด้วยกระเบื้องเคลือบสีในรัชกาลที่ 5 และทรงโปรดเกล้าฯ ให้รื้อ หอรบซังเดิมครั้งรัชกาลที่ 1 แล้วสร้างใหม่ในที่เดียวกัน พระโพธิธำมัญชานหลังพระอุโบสถ ทรงพระกรุณาโปรด เกล้าฯ ให้สร้างพระมณฑปยอดปรารักษ์เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระเจดีย์ทรงปรารักษ์ปิดทองของโบราณ ที่พระองค์ ได้มาจากเมืองเหนือครั้งยังทรงผนวช สองข้างพระโพธิธำมัญชาน สร้างหอน้อยข้างละหลัง พระราชทานนามว่า หอพระราชมานุสสรและหอพระราชพงศานุสร^[16]

รัชกาลที่ 5

จนกระทั่งสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสวยราชสมบัติไม่นาน จึงได้รับเร่งสร้างและปฏิสังขรณ์วัดพระแก้วให้สำเร็จทันวันฉลองพระนครครบร้อยปี ซึ่งมีงานฉลองในวันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2425^[17] ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ที่เป็นนางงานทำการปฏิสังขรณ์พระอาราม โดยโปรดเกล้าฯ ให้จ่ายพระราชทรัพย์ซึ่งเป็นส่วนพระคลังข้างที่ เป็นเงินในพระองค์ทรงจ่ายราชการฝ่ายใน ให้ทำวัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งนั้นให้ใช้เงินพระคลังข้างที่ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงพระราชอุทิศไว้สำหรับซ่อมแซมพระอารามทั้งปวง^[18]

พระอุโบสถในสมัยรัชกาลที่ 5

ในการปฏิสังขรณ์ใหญ่ครั้งนี้ถือเป็นการปฏิสังขรณ์ทั่วพระอารามคราวที่ 2 ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระบรมราชานุสาวรีย์รัชกาลกรุงรัตนโกสินทร์ประดิษฐานไว้บนชั้นทักษิณพระพุทธรูปรางค์ปราสาท 3 แห่ง ประจำรัชกาลที่ 1 ที่ 2 ที่ 3 แห่งหนึ่ง ประจำรัชกาลที่ 4 แห่งหนึ่ง ประจำรัชกาลที่ 5 แห่งหนึ่ง อนุสาวรีย์นั้นหล่อเป็นรูปตราแผ่นดินอยู่บนบุษบกตั้งบนฐานหินอ่อน และหล่อรูปพระยาช้างเผือกประจำรัชกาลตั้งรายที่ฐานอนุสาวรีย์ เป็นเครื่องประดับเหมือนกันทั้ง 3 แห่ง นอกจากนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แต่งโคลงจารึกแผ่นหินอ่อนประดับพระระเบียง โครงเรื่องรามเกียรติ์ประดับตามเสาตรงกับห้องที่เขียนเรื่อง โคลงเรื่องนารายณ์สิบปางและอสุรพงศ์ วานรพงศ์ ประดับผนังตรงที่เขียนเรื่องและรูปนั้น โครงทั้งปวงนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการกับพระสงฆ์ซึ่งเป็นกวีรับไปแต่งถวายบ้างจนครบบริบูรณ์^[19]

ก่อนจะสิ้นรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ซ่อมพระพุทธรูปรางค์ปราสาทเป็นการใหญ่อีกครั้งหนึ่ง อันเนื่องจากเกิดเพลิงไหม้เมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2446 เวลา 22 นาฬิกาเศษ โดยทำเครื่องบนใหม่ทั้งหมดและทรงปฏิสังขรณ์ลวดลายประดับตกแต่งต่าง ๆ ไฟไหม้ครั้งนี้ทำให้พระประธานซึ่งอยู่ในพระพุทธรูปรางค์ปราสาทและพระพุทธรูปพระเทพบิดรซึ่งประดิษฐานอยู่ในมุขต้องละลายสูญไปด้วย จากนั้นพระพุทธรูปรางค์ปราสาทก็ว่างอยู่ตลอดรัชกาล^[20]

รัชกาลที่ 6

สืบเนื่องจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หล่อพระบรมรูปรัชกาลต่าง ๆ ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งศิลาแลงมหาปราสาทขึ้นที่พระบรมมหาราชวังเพื่อประดิษฐานพระบรมรูป ต่อมาเห็นว่าพระพุทธรูปรางค์ปราสาทในวัดพระศรีรัตนศาสดารามว่างอยู่ จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ซ่อมแปลงพระพุทธรูปรางค์ปราสาทแล้วอัญเชิญพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งห้ารัชกาลมาประดิษฐานเมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2461 และพระราชทานนามใหม่ว่า ปราสาทพระเทพบิดร จากนั้นให้มีบรมราชโองการให้มีการกราบถวายบังคมพระบรมรูปสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเป็นประจำปี กำหนดในวันที่ 6 เมษายน เป็นประเพณีสืบมา^[21]

ปราสาทพระเทพบิดร

การบูรณะปราสาทพระเทพบิดร โปรดเกล้าฯ ให้ชะลอพระสุวรรณเจดีย์ทั้งสององค์เลื่อนออกไปจากรั้วปราสาท ไปประดิษฐานไว้ที่มุขชั้นทักษิณด้านตะวันออกทั้งสองข้าง และรื้อซุ้มประตูกับบันไดขึ้นชั้นทักษิณปราสาทพระเทพบิดร ทั้งด้านตะวันออก เหนือ และใต้ ซึ่งสร้างแต่ครั้งรัชกาลที่ 4 ทำเป็นบันไดใหม่เป็นบันไดใหญ่ปูหินอ่อน ทางขึ้นทักษิณชั้นพระศรีรัตนเจดีย์ก็ไต่กำบันไดใหญ่แบบเดียวกันอีกบันไดหนึ่ง นอกจากนั้นยังได้ทำพนมหมากที่กำแพงแก้วปราสาทพระเทพบิดรอีก 6 พาน

พระอุโบสถซ่อมเครื่องทองคำ เช่นบุษบกต่าง ๆ ซ่อมรูปจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถบ้างเล็กน้อย แก้บันไดทางขึ้นทั้ง 6 บันได พระมณฑปได้ปฏิสังขรณ์เครื่องบนทั้งหมด พระสุวรรณเจดีย์ได้ปฏิสังขรณ์ทั้งสององค์เป็นการใหญ่ นอกจากนี้ยังได้ซ่อมศาลาราย พลับพลาเปลื้องเครื่องรูปยักษ์ ชุ่มเสมา เป็นการเล็กน้อย^[22]

รัชกาลที่ 7

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นวาระกรุงรัตนโกสินทร์จะมีอายุได้ 150 ปี ใน พ.ศ. 2475 จึงได้เริ่มการบูรณปฏิสังขรณ์ตั้งแต่ พ.ศ. 2472 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง มีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เป็นนายก คณะกรรมการได้ประมาณเงินค่าใช้จ่ายทั้งสิ้นเป็นจำนวน 600,000 บาท และกำหนดวิธีหาทุนดำเนินการด้วยการเปิดเรียไ้รับเงินบริจาคจากประชาชนทั่วไปมาสมทบทุน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวอุทิศพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ 200,000 บาท รัฐบาลออกเงินส่วนหนึ่ง 200,000 บาท ส่วนเงินที่เหลือประชาชนได้บริจาคเข้ามา^[23]

มีการบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ ชุ่มเสมาและกำแพงแก้วรอบพระอุโบสถ ศาลารายรอบพระอุโบสถ 12 หลัง พระมณฑป พระศรีรัตนเจดีย์ ปราสาทพระเทพบิดร พนมหมาก ชุ่มประตู และกำแพงแก้วรอบฐานไพที พระวิหารยอด หอพระมณฑปเกยธรรม หอพระนาค หอพระราชมานุสร หอพระราชพงศานุสร หอพระคัมภีร์ราชนาถ หอระฆัง พระระเบียง พลับพลาเกย 3 หลัง พระอักษรมหาเจดีย์ สำหรับเก็บพระปริยัติธรรมในกำแพงแก้วพระอักษรมหาเจดีย์ซึ่งสร้างมาแต่ครั้งรัชกาลที่ 4 ในชั้นแรกมีรายการว่าจะทรงปฏิสังขรณ์ด้วย แต่เนื่องจากมีความชำรุดทรุดโทรมมาก จึงได้รื้อออก ทั้งกำแพงแก้วล้อมพระอักษรมหาเจดีย์ และยังได้รื้อศาลาเล็ก 2 หลังข้างพระวิหารยอดออกด้วย เมื่อการปฏิสังขรณ์พระอารามแล้วเสร็จสมบูรณ์ จึงได้จัดงานพระราชพิธีในเดือนเมษายน พ.ศ. 2475^[24]

รัชกาลที่ 8

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร มีเพียงการปรับปรุงแก้ไขส่วนที่ชำรุดทรุดโทรม แต่ที่เป็นการสำคัญ คือ การซ่อมภาพจิตรกรรมฝาผนังที่พระระเบียง อันเกิดจากในรัชกาลก่อน มีการเจาะอิฐก่อเชิงผนังของเดิมออก แล้วหล่อเฟรคอนกรีตประกอบเป็นเชิงผนังโดยรอบ เพื่อป้องกันมิให้น้ำซึมขึ้นไปยังผนังตอนบนได้ แต่กระนั้นความชื้นของผนังก็ยังชำรุดร่อนหลุดมาได้ โดยซ่อมแซมระหว่าง พ.ศ. 2482 จนถึงสิ้นรัชกาล^[25]

จิตรกรรมฝาผนังที่พระระเบียง

รัชกาลที่ 9

การบูรณปฏิสังขรณ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร แบ่งได้เป็น 2 ระยะ คือ ระยะแรกเสด็จเสวยราชสมบัติ ระยะที่สอง คือ การปฏิสังขรณ์

ในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี

การบูรณะในระยะแรก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ซ่อมภาพจิตรกรรมฝาผนังพระระเบียงต่อจากในรัชกาลก่อน เป็นระยะ ๆ ถึง พ.ศ. 2509 สำนักพระราชวังซึ่งเป็นผู้กำกับดูแลการบำรุงรักษาพระอารามสนองพระบรมราชโองการได้เล็งเห็นว่าการบูรณะซ่อมแซมภาพจิตรกรรมฝาผนังพระระเบียงทีละเล็กทีละน้อยที่ดำเนินการอยู่นั้นมีกันแต่การ จำเป็นต้องบูรณะปฏิสังขรณ์พระระเบียงและเขียนภาพจิตรกรรมที่พระระเบียงทุกด้านพร้อมกันเป็นการใหญ่ ต่อมา มีการแต่งตั้ง คณะกรรมการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีเลขาธิการพระราชวัง นายกัลย อิสรเสนา ณ ออยุธยา เป็นประธานกรรมการ โดยมีการบูรณะปฏิสังขรณ์พระระเบียงที่เครื่องบนและผนังชำรุดแตกร้าว แก้ไขป้องกันความชื้นผนังและเสริมความมั่นคงของพระระเบียงโดยปรับโครงสร้างหลังคาให้ตรงระดับ^[26]

ส่วนการซ่อมภาพจิตรกรรมฝาผนัง ได้พยายามรักษาภาพของเดิมไว้ให้มากที่สุดเท่าที่กระทำได้ จะลบภาพเดิมเขียนใหม่หรือแก้ไขภาพเดิมก็เมื่อภาพนั้นไม่มีคุณค่าในทางศิลปะเพียงพอ หรือภาพนั้นไม่ถูกลักษณะตามเนื้อเรื่องรามเกียรติ์ หรือสีกายสีมกฤษี เป็นต้น และยังเสริมความมั่นคงแก่ชั้นสี เพื่อยึดเหนี่ยวกับผนังหรือที่

กำลังหลุ่ร้อน โป่งออก ไม่แบบแน่นอนกับผนัง การสรรหาช่างที่มีฝีมือเขียนซ่อมภาพในชั้นแรก ได้เชิญช่างเขียนที่เคยเขียนซ่อมภาพจิตรกรรมฝาผนังพระระเบียงมีครวปฏิสังขรณ์ใหญ่ในรัชกาลที่ 7 ที่ยังมีชีวิตอยู่ 15 คน และได้ทดสอบฝีมือช่างเขียนรุ่นใหม่ โดยคัดเลือกมาได้อีก 21 คน โดยได้ดำเนินซ่อมภาพจิตรกรรมเสร็จทันการฉลองเมื่อ พ.ศ. 2525 โดยเรียบร้อย^[27] ดังความว่า

กรมศิลปากร ตลอดจนผู้มีหน้าที่รับผิดชอบ ดำเนินการ และเหล่าช่างนายด้านทำการได้ลงมือปฏิสังขรณ์ตามโครงการ แต่เดือน ๙ ปีมะเส็ง นพศก จุลศักราช ๑๓๓๙ ตรงกับพุทธศักราช ๒๕๒๐ สืบมาจนถึงวันขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๕ ปีจอ จุลศักราช ๑๓๔๓ ตรงกับพุทธศักราช ๒๕๒๕ ประมวลเวลาที่เหล่าช่างและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ได้ทำการมาด้วยความวิริยะอุตสาหะยิ่ง เป็นเวลาถึงกว่า ๕ ปี สิ้นเงิน ๓๕๐ ล้านบาท การแล้วเสร็จทุกสิ่งสรรพ สมดังพระราชประสงค์ทุกประการ

[28]

รัชกาลที่ 10

เมื่อพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์ วัดพระศรีรัตนศาสดารามได้รับการบูรณะในชั้นต้น บางจุดสำหรับพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พุทธศักราช 2562^[29]

ผัง

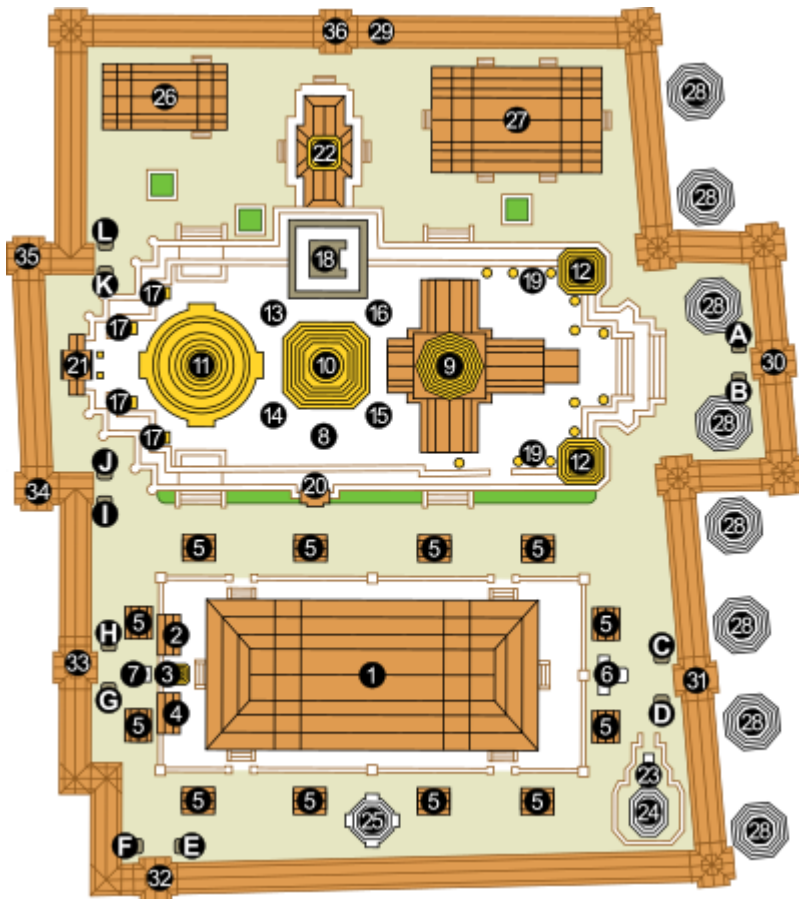
วัดพระศรีรัตนศาสดารามได้รับการสถาปนาขึ้นภายในเขตพระบรมมหาราชวังเพื่อใช้เป็นสถานที่ประกอบพระราชกุศลต่าง ๆ ของพระมหากษัตริย์และราชวงศ์ พิธีการต่าง ๆ ของพระบรมมหาราชวังรวมถึงพิธีกรรมทางศาสนาทั้งพิธีหลวงและพิธีราษฎร์ ตำแหน่งของวัดจึงต้องอยู่ส่วนพระราชฐานชั้นนอกที่สามารถให้ราษฎรเข้ามานมัสการพระแก้วมรกตได้ แต่ไม่สามารถเข้าถึงส่วนประทับของพระมหากษัตริย์ได้^[30]

การกำหนดทิศทางการหันทางเข้าด้านหน้าและตัวอาคารต่าง ๆ ยึดหลักตามหลักขนบธรรมเนียมประเพณีจึงหันทางหน้าวัดรับทิศตะวันออกและมีถนนสนามไชยเป็นถนนทางเข้าด้านหน้าวัดและยังถือหลักการวางตำแหน่งประดิษฐานพระพุทธรูปมหาณัฎฐินปฏิมากร โดยพระพุทธรูปหันหน้าไปทางทิศตะวันออก สัมพันธ์กับเหตุการณ์ในพุทธประวัติตอนก่อนและตรัสรู้เป็นพระอรหันต์^[31] อีกทั้งยังมีความเชื่อว่าพระแก้วมรกตเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองปกป้องรักษากรุงเทพมหานครให้พ้นจากภัยร้ายภัยคุกคามจากภายนอก โดยหันพระพักตร์ทางทิศตะวันออกตรงกับประตู^[32]

ทัศนียภาพวัดพระศรีรัตนศาสดารามจากท้องสนามหลวง

แผนผังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

1. พระอุโบสถ	1.
2. หอพระราชกฤษฎีกา	25. หอระฆัง
3. พระโพธิญาณ	26. หอพระนาค
4. หอพระราชพงศาวดาร	27. หอมนเทียรธรรม
5. ศาลารายรอบพระอุโบสถ	28. พระอักษฎาหมหาดีย
6. เจ้าแม่กวนอิม	29. พระระเบียง
7. พระพุทธรูปปางนาคปรก	30. ประตูเกยเสด็จ (หน้า)
8. ฐานไฟ	31. ประตูหน้าวัด
9. ปราสาทพระเทพบิดร	32. ประตูศรีรัตนศาสดาราม
10. พระมณฑป	33. ประตูพระพุทธรูป
11. พระศรีรัตนเจดีย์	34. ประตูเกยเสด็จ (หลัง)
12. พระสุวรรณเจดีย์	35. ประตูสนามไชย
13. บันพระบุษบกองค์ตะวันตก	36. ประตูวิหารยอด

- เจีย
เหนื
14. บนพระ
บุษบก
องค์
ตะวันตก
เจียใต้
15. บนพระ
บุษบก
องค์
ตะวัน
ออก
เจียใต้
16. บนพระ
บุษบก
องค์
ตะวัน
ออก
เจีย
เหนื
17. พระ
เจดีย์
ทรง
เครื่อง
18. นครวัด
จำลอง
19. รูปปั้น
สัตว์
หิมพานต์
20. ประตูก
ใต้
21. ประตูก
ตะวันตก
22. วิหาร
ยอด
23. หอพระ
คันธาร
ราษฎร์

ยักษ์ถวารา

- A. สุริยาภ
B. อินทรชิต
C. มังกรกัณฐ์
D. วิรุฬหก
E. ทศคีรีธร
F. ทศคีรีวัน
G. จักรวรรดิ
H. อัครธรรมา
I. ทศกัณฐ์
J. สหัสเดชะ
K. มัยราพน
L. วิรุณจำบัง

กลุ่มพระอุโบสถ

พระอุโบสถ

พระอุโบสถ ตั้งอยู่ส่วนใต้ของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีกำแพงแก้วล้อมรอบ มีซุ้มประดิษฐานเสมารวม 8 ซุ้ม พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นใน พ.ศ. 2325 แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2327

พระอุโบสถมีขนาด 15 ห้อง มีทางขึ้นพระอุโบสถ 6 ทาง ราวบันไดก่ออิฐฉาบปูนตอนปลายทำเป็นเสาเม็ดทรงมัทรี และระดับพื้นพระอุโบสถมีบันไดทางขึ้นมุขทิศตะวันออกและตะวันตกด้านละ 3 ทาง บันไดกลางตรงกับพระทวารใหญ่เป็นทางเสด็จพระราชดำเนินโดยเฉพาะ ส่วนบันไดอีก 2 ข้าง สำหรับประชาชนทั่วไป บริเวณพื้นเฉลียงสองข้างบันไดตั้งสิงห์สำริด ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ ศิลปะแบบขอม มีทั้งสิ้น 6 คู่ ตัวพระอุโบสถมีระเบียงเดินได้โดยรอบ มีหลังคาเป็นพาไลคลุม รับด้วยเสานางรายปิดทองประดับกระจกทั้งต้น พนักระเบียงรับเสานางราย ทำเป็นลูกฟักประดับด้วยกระเบื้องเคลือบสีอย่างจีน ตัวพระอุโบสถมีฐานปัทม์รับอีกชั้นหนึ่ง ประดับครุฑยุดนาคหล่อด้วยโลหะปิดทอง มีเสารายเทียนหล่อด้วยทองแดงล้อมรอบทั้งสี่ด้าน

หลังคาลาด 4 ระดับ 3 ซ้อน มีช่อฟ้า 3 ชั้น ปิดทองประดับกระจก มุงหลังคาด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบสี ประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ นาคสะดุ้ง หน้าบันเป็นไม้จำหลักลายรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ โดยมีลายกระหนกเครือเถาปิดทองเป็นลายก้านขด ปลายลายเป็นรูปเทพนมประดับอยู่โดยรอบ

ผนังพระอุโบสถ ในรัชกาลที่ 1 เขียนลายรดน้ำบนพื้นชาดแดง ต่อมารัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯ ให้ปั้นลายฟุ้งขาวบิณฑ์ ปิดทองประดับกระจก เพื่อให้เข้ากับผนังมณฑป ปิดทองประดับกระจก ฝาผนัง รอบนอกเป็นลายรดน้ำ ปิดทองรูปกระหนกเครือเถาทรงข้าวบิณฑ์ดอกใบบนพื้นสีขาว ฝาผนังด้านในเหนือประตูด้านสกัดเป็นภาพเรื่องมารวิชัยและเรื่องไตรภูมิ ส่วนฝาผนังด้านยาวเขียนภาพเทพชุมนุมตามแบบที่สืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยา ฝาผนังระหว่างหน้าต่างเขียนภาพเรื่องปฐมสมโพธิ พระทวารกลาง เป็นพระทวารใหญ่สูง 8 ศอกคืบ กว้าง 4 ศอกคืบ ตัวบานเป็นบานประดับมุกลายช่องกลม ส่วนพระทวารข้างเป็นทวารรองสูง 7 ศอก กว้าง 3 ศอก 1 คืบ 10 นิ้ว ตัวบานเป็นบานประดับมุกลายเต็ม ซึ่งบานพระทวารทั้ง 2 แห่งนี้ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ประทานความเห็นว่าเป็นฝีมือที่น่าชมยิ่ง ตั้งใจทำแข่งกับบานที่ทำครั้งแผ่นดินพระเจ้าบรมโกศ ซึ่งอยู่ที่วิหารยอด"

ผนังด้านในโดยรอบเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังด้วยสีฝุ่นผสมกาว เนื้อกรอบประตูหน้าต่างรอบพระอุโบสถเขียนภาพปฐมสมโพธิ แสดงภาพพระพุทธประวัติของพระสมณโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้า ผนังหุ้มกลองด้านหน้าปรากฏภาพमारพญ ภาพพระแม่ธรณีบีบมวยผม และทรงชนะพญามาร ตรีสูตรเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผนังทางด้านทิศเหนือตั้งต้นจากด้านหน้า เป็นเรื่องต่อเนื่อง จากตอนตรีสูตร เรื่อยมาจนถึงเสด็จปรินิพพาน และการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ ผนังหุ้มกลองด้านหลัง เป็นภาพไตรภูมิ โดยเขียนเฉพาะเรื่องกามภพหรือกามาวจรภูมิ ผนังระหว่างช่องหน้าต่าง เขียนภาพทศชาติชาดก ขอบล่างหน้าต่างตอนล่างด้านทิศเหนือเป็นภาพกระบวน

พระอุโบสถ

ฐานปัทม์ประดับครุฑยุดนาคหล่อด้วยโลหะปิดทอง

พยุหยาตราสถลมารค ด้านทิศใต้เป็นภาพพระบวนพยุหยาตราสถลมารค เหนือกรอบประตุน้ำต่างประดับภาพจิตรกรรมพระพุทธรูปปางต่าง ๆ เขียนบนแผ่นกระจกใส่กรอบไม้ฉลุลายปิดทองประดับไว้กลุ่มละ 3 ภาพ รวมทั้งสิ้น 72 ภาพ^[33]

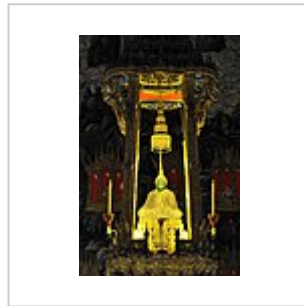
พระพุทธรูปสำคัญภายในพระอุโบสถ

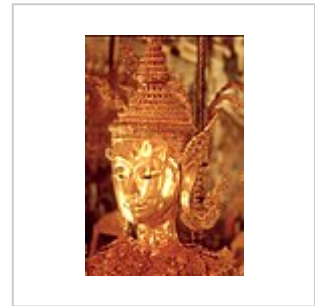
พระพุทธรูปปางสมาธิในเครื่องทรงฤดูร้อน

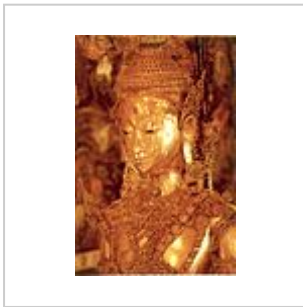
พระพุทธรูปปางสมาธิในเครื่องทรงฤดูฝน

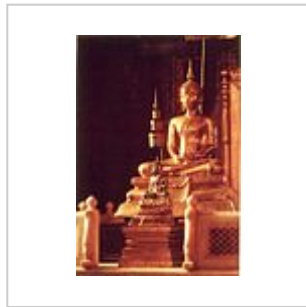
พระพุทธรูปปางสมาธิในเครื่องทรงฤดูหนาว

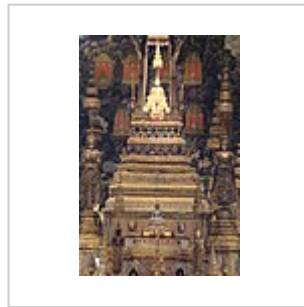
พระพุทธรูปยืนปางอุ้มบาตร

พระพุทธรูปปางสมาธิ

พระสัมพุทธพรรณี (องค์ด้านหลัง)

พระแก้วมรกตประดิษฐานที่ฐานด้านหน้าพระแก้วมรกต

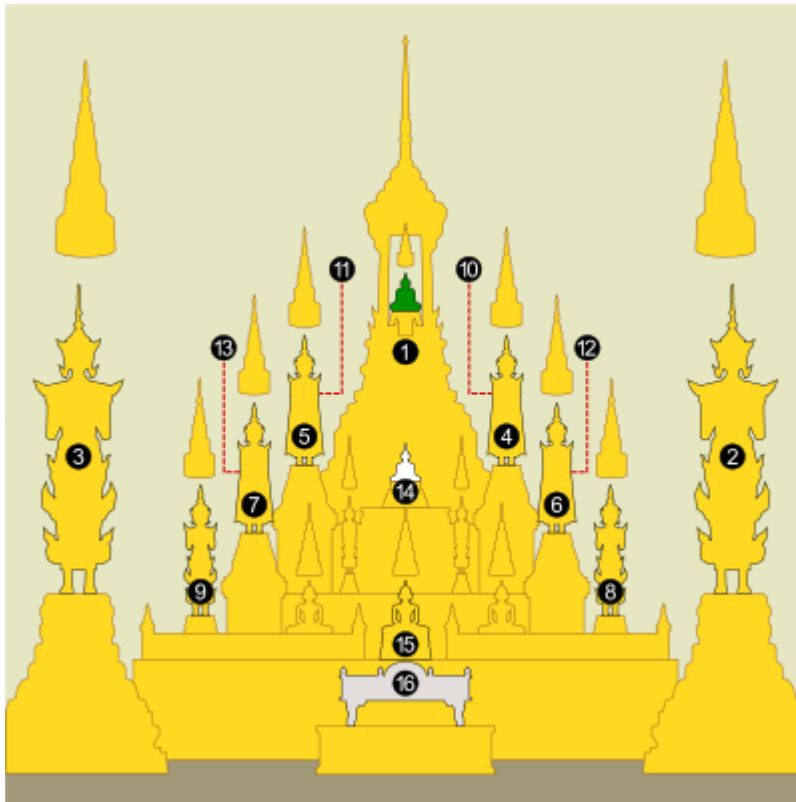
พระพุทธรูปปางสมาธิ หรือ พระแก้วมรกต พระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นพระพุทธรูปศิลปะเชียงแสนตอนต้น ทำจากหินหยกสีเขียวเข้มทึบแสง ปางสมาธิ ขนาดหน้าตัก 43 ซม. สูง 55 ซม.

ในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 4 (ช่วงเดือนมีนาคม) เดือน 8 (วันเข้าพรรษา) และเดือน 12 (หลังวันลอยกระทง 1 วัน) จะมีการเปลี่ยนเครื่องทรงขององค์พระแก้วมรกตอยู่เสมอ โดยมี 3 เครื่องทรง คือ เครื่องทรงฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว

พระพุทธรูปยืนปางอุ้มบาตร พระพุทธรูปที่รัชกาลที่ 3 ทรงสร้างอุทิศให้กับรัชกาลที่ 1 และ 2 ศิลปะรัตนโกสินทร์ ปางห้ามสมุทร สูง 3 เมตร ทรงเครื่องต้นพระจักรพรรดิราช เป็นพระพุทธรูปสำริดหุ้มทองคำลงยาราชาวดี เครื่องต้นประดับเนาวรัตน์ ใช้ทองคำเท่ากับทองที่หุ้มพระศรีสรรเพชญ์ ในสมัยอยุธยา

พระสัมพุทธพรรณี รัชกาลที่ 4 ทรงสร้างใน พ.ศ. 2373 ตามอย่างพุทธลักษณะที่พระองค์ทรงสอบสวนได้ สร้างจากกะไหล่ทองคำ ปางสมาธิหน้าตักกว้าง 49 ซม. สูงถึงพระรัศมี 67.5 ซม. มีการเปลี่ยนพระรัศมีเป็นสีต่าง ๆ ตามฤดูกาล พร้อมกับการเปลี่ยนเครื่องทรงพระแก้วมรกต

ปูชนียวัตถุที่สำคัญภายในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

1. พระพุทธมหา
มณีรัตน
ปฏิมากร
2. พระพุทธรูป
ฟ้าจุฬาโลก
3. พระพุทธรูป
หล้าภาลัย
4. พระพุทธรูป
ปฏิมากร
ฉลอง
พระองค์
พระบาท
สมเด็จพระ
พระพุทธยอด
ฟ้าจุฬาโลก
มหาราช
5. พระพุทธรูป
ปฏิมากร
ฉลอง
พระองค์
สมเด็จพระ
บรมราชเจ้า
มหาสุร
สิงหนาท
6. พระพุทธรูป
ปฏิมากร
ฉลอง
พระองค์
พระบาท
สมเด็จพระ
พระพุทธเลิศ
หล้าภาลัย
7. พระพุทธรูป
ปฏิมากร
ฉลอง
พระองค์
สมเด็จพระ
บรมราชเจ้า
มหาเสนา
รักษ์

8. พระพุทธ
ปฏิมากร
ฉลอง
พระองค์
สมเด็จพระศรี
สวลาลัย

9. พระพุทธ
ปฏิมากร
ฉลอง
พระองค์
พระเจ้าบรม
วงศ์เธอ กรม
หมื่นอัปสร
สุดาเทพ

10. พระพุทธ
ปฏิมากร
ฉลอง
พระองค์
สมเด็จพระ
เจ้าฟ้านาง
เธอ เจ้าฟ้า
กรมพระเทพ
สุดาวดี (อยู่
ด้านหลัง)

11. พระพุทธ
ปฏิมากร
ฉลอง
พระองค์
สมเด็จพระ
เจ้าฟ้านาง
เธอ เจ้าฟ้า
กรมพระศรี
สุนทรภักษ์ (อยู่
ด้านหลัง)

12. พระพุทธ
ปฏิมากร
ฉลอง
พระองค์
สมเด็จพระ
เจ้าหลาน
เธอ เจ้าฟ้า

กรมพระ
อนุรักษ
เทเวศร์ (อยู่
ด้านหลัง)

13. พระพุท
ปฐมม
ฉลอง
พระองค์
สมเด็จพระ
เจ้าบรม
วงศ์เธอ เจ้า
ฟ้ากรมหลวง
ศรีสุนทรเทพ
(อยู่ด้านหลัง)
14. พระแก้ววัง
หน้า
15. พระสัมพุท
พรรณี
16. ธรรมาสันติลา

ศาลาราย

ศาลารายสร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เป็นศาลาโถงไม่มีฝา ตั้งอยู่รายรอบพระอุโบสถ ศาลารายทั้ง 12 หลังนี้มีลักษณะเหมือนกันทั้งรูปร่าง ขนาดและความสูง ลักษณะเป็นศาลาโถงขนาด 2 ห้อง หลังคาทรงไทยมุงด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบสี หน้าบันเป็นรูปเทพนมปิดทองบนพื้นกระจกสีขาว ประดับด้วยช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์และนาคสะดุ้ง พื้นทำเป็น 2 ระดับ ปูด้วยหินอ่อน ใช้สำหรับนักเรียนสวดไอ้เอ๋ในเทศกาลเข้าพรรษา ซึ่งยังคงสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน^[33]

หอพระราชมานูสรณ์และหอพระราชพงศานุสรณ์

หอพระราชมานูสรณ์และหอพระราชพงศานุสรณ์ สร้างในสมัยรัชกาลที่ 4 ตั้งอยู่บนกำแพงแก้ว ด้านหลังพระอุโบสถทางทิศเหนือ ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปประจำรัชกาลต่าง ๆ ในสมัยอยุธยาหอหนึ่ง และในสมัยรัตนโกสินทร์อีกหอหนึ่ง

ลักษณะหอพระราชมานูสรณ์เป็นอาคารทรงไทยขนาดย่อม กว้าง 4.5 เมตร ยาว 8 เมตร เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน โครงสร้างหลังคาทำด้วยไม้สัก หลังคาทำเป็น 3 ชั้น มุงกระเบื้องดินเผาเคลือบสี ปั้นลมเป็นแบบนาคสะดุ้ง มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ลงรักประดับกระจกสี หน้าบันแกะสลักเป็นรูปพานประดิษฐานพระมหามงกุฎอยู่ท่ามกลางลายกระหนก ทั้งหน้าบันและกระฉางฐานพระลงรักปิดทองร่องลายประดับกระจกสี เชิงชายประดับกระจกสี คันทวยรับเต้าปีกนกโดยรอบ มีซุ้มหน้าต่าง 7 ซุ้ม ซุ้มประตู 1 ซุ้ม ลักษณะแบบซุ้มเรือนแก้วแบบไทย ตกแต่งซุ้มด้วยลายปูนปั้นแบบไทยผสมฝรั่ง ภายในเขียนภาพพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นฝีมือของขรัวอินโข่ง^[34]

หอพระราชมานูสรณ์และหอพระราชพงศานุสรณ์ ตรงกลาง คือ พระโพธิธาตุพิมาน

ลักษณะหอพระราชพงศานุสรณ์มีขนาดอาคารและรูปลักษณะเท่ากับหอพระราชมานุสรณ์ ภายในมีภาพจิตรกรรมของขรัวอินโข่งเป็นภาพพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ และประดิษฐานพระพุทธรูปประจำรัชกาลพระมหากษัตริย์ในพระบรมราชวงศ์จักรี ในการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา จะตั้งเครื่องสักการบูชาพระพุทธรูปในหอพระราชพงศานุสรณ์เป็นพิเศษอีกแห่งหนึ่ง^[35]

พระโพธิธาตุพิมาน

พระโพธิธาตุพิมานเป็นที่ประดิษฐานพระปรารักษ์ของโบราณ ซึ่งทรงอัญเชิญมาจากเมืองเหนือขณะผนวชภายในพระปรารักษ์ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุและบรรจุพระศรียาโพธิ์จากพุทธรักษา ลักษณะเป็นบุษบกยอดทรงมงกุฎประดับกระเบื้อง ยอดเป็นทรงมงกุฎกลม ประดับลวดลายเป็นลายดอกไม้และใบไม้ด้วยกระเบื้องถ้วยเคลือบ ยอดบุษบกเนื้อเมืงน้ำค้างเป็นพุ่มข้าวบิณฑ์ทำด้วยโลหะปิดทอง^[36]

หอระฆัง

หอระฆังตั้งอยู่ข้างกำแพงแก้วด้านข้างพระอุโบสถด้านทิศใต้ มีลักษณะเป็นบุษบกตั้งอยู่บนฐานทักษิณแบบปรารักษ์ ย่อมุมไม้สิบสอง ประดับกระเบื้องเคลือบสี ต่อจากฐานปรารักษ์เป็นอาคารย่อเหลี่ยมประดับกระเบื้องถ้วย ภายในอาคารมีบันไดขึ้นสู่บุษบกอันประดิษฐานระฆัง องค์บุษบกประดับด้วยลายปูนปั้นลงรักปิดทองประดับกระจก เพดานปิดทองฉลุลาย ในปัจจุบันไม่ได้มีการย่ำระฆังนี้แล้ว^[37]

หนังสือ จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามในการฉลองพระนครครบรอบ 200 ปี พุทธศักราช 2525 ระบุว่า ระฆังชุดพบคราวทรงปฏิสังขรณ์วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร บ้างก็ว่ามาจากวัดสระเกศราชวรมหาวิหาร อย่างไรก็ดีในกลอนเพลงยาวของกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ระบุว่า ระฆังหล่อมาได้นาน 17 ปี ดังความว่า

ถึงจะกุ่มหนักเบาก็บันดาล	ส่งกังวานเสนาะลั่นไม่พลิกแพลง
แต่แรกหล่อมาก็นานจนปานนี้	สับเจ็ดปีที่เป็นนิมิตไม่ผิดกระแสง

จึงสันนิษฐานว่า เป็นระฆังใหม่ซึ่งคงไม่ได้เอามาจากวัดสระเกศหรือวัดระฆัง^[38]

หอพระคันธารราษฎร์และมณฑปพระเจดีย์โบราณ

หอพระคันธารราษฎร์ตั้งอยู่ที่มุมพระระเบียงด้านตะวันออกเฉียงใต้ หน้าพระอุโบสถหันหน้าไปทางทิศเหนือ ตัวอาคารเป็นหอขนาดเล็กก่ออิฐถือปูน ตั้งอยู่บนฐานทักษิณด้านหน้ามณฑปพระเจดีย์โบราณ อาคารเป็นทรงจัตุรมุขยอดปรารักษ์แบบรัตนโกสินทร์ ทางเข้าด้านหน้าทำเป็นมุขลด 3 ชั้น ตัวอาคารประดับด้วยกระเบื้องเคลือบสีพื้นเรียบ 2 สี สลับกัน หน้าบันทุกด้านมีช่อฟ้าใบระกาและหางหงส์ เป็นปูนปั้นประดับกระเบื้องเคลือบ หน้าบันประดับด้วยกระเบื้องถ้วยชามเป็นลวดลายเครือเถาดอกพุทธรักษา ส่วนยอดอาคารประดับด้วยกระเบื้องเคลือบสีและกระเบื้องถ้วย ชุ่มประตูปะตูหน้าต่างเป็นชุ่มเรือนแก้วประดับด้วยกระเบื้องถ้วยเช่นเดียวกับชุ่มหน้าบันมุข บานประตูปะตูหน้าต่างแกะสลักลงรักปิดทองประดับกระจก ภายในหอพระคันธารราษฎร์เป็นภาพจิตรกรรมเกี่ยวกับพระราชพิธีพืชมงคลและพิชมงคล^[39]

หอพระคันธารราษฎร์ ด้านหลังเป็นมณฑปพระเจดีย์โบราณ

มณฑปพระเจดีย์โบราณตั้งอยู่ที่มุมพระระเบียงด้านตะวันออกเฉียงใต้ หน้าพระอุโบสถ หลังหอพระคันธารราษฎร์ มีลักษณะเป็นมณฑปยอดปรารักษ์ย่อมุมไม้สิบสอง ผนังและยอดประดับด้วยกระเบื้องเคลือบสลับสี ตั้งอยู่บนฐานทักษิณ 2 ชั้น มีบันไดทางขึ้นตรงกับหอพระคันธารราษฎร์ กำแพงพนักฐานทักษิณเป็นกำแพงมีลูกทรง

เป็นลูกมะหวดเคลือบ ตัวมณฑปเจาะโปร่งเป็นซุ้มโค้งวงหยักทั้ง 4 ด้าน มีพนักลูกกรงที่ตอนล่างของซุ้มทุกซุ้ม ยกเว้นซุ้มที่เป็นทางขึ้น ภายในมณฑปประดิษฐานพระเจดีย์โลหะโบราณ^[40]

กลุ่มฐานไฟทิ

กลุ่มอาคารบริเวณฐานไฟทิ คือ พื้นลานด้านเหนือของพระอุโบสถก่อฐานไฟทิ เป็นฐานยกพื้นขนาดใหญ่ รองรับปูชนียสถานและปูชนียวัตถุที่สำคัญ คือ พระมณฑป พระศรีรัตนเจดีย์ ปราสาทพระเทพบิดร พระสุวรรณเจดีย์ 2 องค์ และพระบรมราชานุสาวรีย์

พระศรีรัตนเจดีย์

พระศรีรัตนเจดีย์ตั้งอยู่บนฐานไฟทิด้านทิศตะวันตก เป็นเจดีย์ทรงลังกา สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2398 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตามแบบพระมหาเจดีย์ในวัดพระศรีสรรเพชญ์ในพระราชวังหลวงแห่งกรุงศรีอยุธยาเพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่ทรงได้มาจากลังกา ต่อมาในคราวฉลองพระนครครบ 100 ปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้เสริมพอกแก้รูปทรงพระศรีรัตนเจดีย์และประดับกระเบื้องทองภายนอกทั้งองค์^[33] ภายในองค์พระเจดีย์เป็นห้องโถงกลม ผนังโบกปูนทาสีขาวสอปไปตามความสูงของพระเจดีย์ ตรงกลางห้อยฉัตรสีขาวตรงกับพระเจดีย์ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ตรงกลางห้องประดิษฐานพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ตั้งอยู่บนฐานก่ออิฐถือปูน 2 ชั้น ฐานล่างเป็นรูปแปดเหลี่ยมมีมุขสี่มุข ฐานบนเป็นฐานบัวหงาย องค์เจดีย์มีลักษณะเหมือนกับพระศรีรัตนเจดีย์ทุกประการ ยกเว้นแต่เป็นเจดีย์ลงรักสีดำทั้งองค์

พระมณฑปและพระศรีรัตนเจดีย์

พระมณฑป

พระมณฑปสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2332 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ตรงตำแหน่งที่ตั้งของหอพระมณเฑียรธรรมองค์เดิมที่ถูกเพลิงไหม้เพื่อประดิษฐาน สร้างขึ้นตามคติเขาพระสุเมรุ ส่วนยอดมณฑป 7 ชั้นซ้อน

บันไดทั้ง 4 ด้าน ตกแต่งด้วยพลสังหรูปนาคจำแลง คือ นาคที่มีหน้าเป็นมนุษย์สวมมงกุฏ ตัวนาคปั้นปูนปิดทองประดับกระจก หัวนาคทั้ง 5 หัวและหางนาคเป็นโลหะหล่อลงรักปิดทอง ปลายพลสังหร บันไดก่อเป็นฐานบัวประดับหินอ่อนตั้งประติมากรรมรูปยักษ์ถือกระบอง หน้ากระดานฐานปัทมตอนล่างประดับด้วยหิน ต่อจากนั้นเป็นกระจังและกระหนกเก้าสิงห์ประดับด้วยกระจกสี หลังกระจังเป็นครุฑพรมและอสุรทรงเครื่องนั่งพนมมือสลับกัน เหนือขึ้นไปมีเทพนมทรงเครื่องหล่อด้วยทองแดงปิดทอง ซึ่งสร้างตามคติความเชื่อเรื่องเขาพระสุเมรุเช่นเดียวกัน

ซุ้มพระถวายเป็นซุ้มยอดทรงมณฑปปิดทองประดับกระจก บานแผ่นเขียนลายก้ามปูมีพื้นสีม่วงลายทองเป็นรูปเชี้ยวทางถือหอกและตรียืนเหยียบหลังสิงโต บานพระถวารด้านนอกเป็นบานประดับ มุก มีแม่ลายเป็นกระหนก้านขดนกคาบ ตรงกลางเป็นราชสีห์ บานพระถวารนี้มีภาพจับเป็นลายประดับมุกที่สำคัญอยู่ในกรอบวงกลม 8 ดวง ด้วยกันทั้ง 2 บาน ผนังด้านในเป็นลายรดน้ำปิดทองทรงข้าวบิณฑ์ บนพื้นสีขาว พื้นพระมณฑปปูด้วยเสื่อเงินสานเต็มทั้งห้องถึงฐานตู้ที่ประดิษฐานพระไตรปิฎก ตรงกลางห้องประดิษฐานตู้พระไตรปิฎกประดับมุกทรงมณฑปใหญ่ บรรจุพระไตรปิฎก 84,000 พระธรรมขันธ์

บริเวณฐานพระมณฑปทั้ง 4 มุม ประดิษฐานพระพุทธรูปศิลาโมละ 1 องค์ พระพุทธรูปประทับนั่งสมาธิพระหัตถ์
ทำมุขราต่าง ๆ กัน มีพุทธลักษณะตามคติมหายาน มีประภามณฑลรูปเสมาขอบ สลักลายบนฐานบัวคว่ำบัว
หงาย พระพุทธรูปศิลาเหล่านี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้มาจากชวา เมื่อครั้งเสด็จ
ประพาสประเทศอินโดนีเซีย ครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2439

ปราสาทพระเทพบิดร

ปราสาทพระเทพบิดรตั้งอยู่บนฐานไพทีด้านทิศตะวันออก
สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2398 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนามว่า *พระพุทธ
ปรารค์ปราสาท* เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปมหาณิรัตน์
ปฏิมากรแต่การก่อสร้างยังไม่แล้วเสร็จ พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เสด็จสวรรคตเสียก่อน สร้าง
สำเร็จเมื่อ พ.ศ. 2425 พร้อมกับงานฉลองพระนครครบ
100 ปี แต่เมื่อสร้างเสร็จแล้วทรงเห็นว่ามิขนาดไม่เพียงพอ
กับพระราชพิธีต่าง ๆ จึงมิได้เชิญพระพุทธรูปมหา
ณิรัตน์ปฏิมากรมาประดิษฐาน แต่โปรดเกล้าฯ ให้
เชิญพระเจดีย์กาโล่ทองที่เคยตั้งเป็นประธานใน
พระพุทธรูปมณฑปมาประดิษฐานแทน

ปราสาทพระเทพบิดร (กลาง) พระสุวรรณเจดีย์ (เจดีย์
ซ้าย-ขวา)

ต่อมาเกิดเพลิงไหม้เมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2446 ทำ
ให้เครื่องบนหลังคารวมทั้งพระเจดีย์กาโล่ทองถูกเพลิง
ไหม้และหลอมไปด้วย ขณะเพลิงไหม้ได้ทอดบานพระถวาลและพระบัญชาประดับมุกออกทั้งหมด ต่อมาได้มีการ
ซ่อมแซมหลังคาและส่วนที่เสียหาย ส่วนบานพระถวาลและพระบัญชาประดับมุก โปรดเกล้าฯ ให้นำไปประดับที่
พระอุโบสถวัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร^[41] ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรด
เกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์จนสำเร็จบริบูรณ์แล้วได้ตกแต่งภายใน และแก้ไขที่ประดิษฐานพระบรมรูปสมเด็จพระ
พระบรมมหาราชเจ้าในพระบรมราชจักรีวงศ์ทั้ง 5 พระองค์ และให้เปลี่ยนนามเรียกว่า "ปราสาทพระ
เทพบิดร"

ปราสาทพระเทพบิดรเป็นอาคารจัตุรมุขทรงไทย ยกยอดปราสาทเป็นทรงปรางค์ ประดับบนพสุธรูปพระ
มหาราชอยู่บนยอดปรางค์ หน้าบันมุขด้านทิศตะวันออกและมุขลด ประดิษฐานพระมหาราชกฤษี ซึ่งเป็นพระ
ราชสัญลักษณ์ของรัชกาลที่ 4 หน้าบันมุขด้านทิศเหนือเป็นรูปอุณาโลม พระราชสัญลักษณ์ของรัชกาลที่ 1 มุขด้าน
ทิศใต้เป็นรูปครุฑยุดนาค พระราชสัญลักษณ์ของรัชกาลที่ 2 มุขด้านทิศตะวันตกเป็นรูปพระวิมาน พระราช
สัญลักษณ์ของรัชกาลที่ 3

ซุ้มประตูหน้าต่างเป็นซุ้มยอดทรงมงกุฎปิดทองประดับกระจก บานแผ่นทั้ง 2 ข้างปั้นปูนปิดทองเป็นลายพระ
ราชสัญลักษณ์ของรัชกาลที่ 1-5 เพดานของซุ้มเป็นลายดวงดาราเครื่องราชอิสริยาภรณ์ 5 ดวง มีดารา
นพรัตน์เป็นศูนย์กลาง ล้อมรอบด้วยดาราจักรี ดาราจุลจอมเกล้า ดาราช้างเผือก และดารามงกุฎไทยบนพื้น
กระจกสีขาว ภายในปราสาทพระเทพบิดรเป็นห้องโถง ประดิษฐานพระบรมรูปสมเด็จพระบรมมหาราชเจ้า
ราชเจ้าแห่งพระราชวงศ์จักรี เพดานเหนือพระบรมรูปแขวนพระมหาเศวตฉัตร 9 ชั้น

พระสุวรรณเจดีย์

พระสุวรรณเจดีย์มี 2 องค์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นอุทิศถวาย
สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก และพระราชมารดา มีขนาดและความสูงเท่ากัน เป็นพระเจดีย์ทรงเครื่องย่อมุมไม้
ยี่สิบหุ้มด้วยแผ่นทองแดงหรือที่เรียกว่าทองจังโก แล้วลงรักปิดทองทับอีกชั้นหนึ่ง ฐานของพระเจดีย์เป็นรูป

แปดเหลี่ยมบุด้วยหินอ่อน เหนือฐานแปดเหลี่ยม ตั้งประติมากรรมรูปยักษ์แบกและสิงห์แบกด้านละ 3 ตน และทุกย่อมุมอีกมุมละ 2 ตน รวมทั้งหมด 20 ตน เฉพาะตัวกลางทั้ง 4 ด้านที่ไม่สวมรองเท้าเป็นสิงห์ นอกจากนั้นเป็นยักษ์หมด แต่ละตนมีใบหน้า เครื่องแต่งตัวและสีของกายเป็นไปตามลักษณะในเรื่องรามเกียรติ์

พนมหมาก

พนมหมากสร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อถวายเป็นพระพุทธรูป พนมหมากเป็นเครื่องตกแต่งฐานไพทีตรงส่วนย่อมุมด้านทิศตะวันออกและตะวันตก รวมทั้งสิ้น 18 พุ่ม ตั้งบนฐานสี่เหลี่ยมประดับด้วยหินอ่อน พนมหมากสร้างด้วยการก่ออิฐฉาบปูน ประดับกระเบื้องถ้วย ลักษณะคล้ายกรวยใบตอง ตั้งบนพานแว่นฟ้าย่อมุมไม้สิบสอง 2 ชั้น^[33]

พระเจดีย์ทรงเครื่อง

พระเจดีย์ทรงเครื่อง 4 องค์ มีลักษณะเป็นพระเจดีย์ก่ออิฐฉาบปูนทรงเครื่องย่อมุมไม้สิบสอง ตั้งอยู่บนฐานสิงห์ 3 ชั้น ฉาบปูนทาสีขาว มีฐานบัวหลายรอบรับองค์พระเจดีย์ซึ่งปิดทองประดับกระจก ตอนบนเป็นบัวกลุ่ม 7 ชั้น เหนือบัวกลุ่มเป็นปลีมีลูกแก้วคั่นถึงเม็ดน้ำค้างประดับกระจก

นครวัดจำลอง

นครวัดจำลองตั้งอยู่บนฐานไพทีทางด้านเหนือตรงข้ามกับพระมณฑป เพื่อจะให้คนทั้งหลายเห็นว่าเป็นของมหัศจรรย์ ทำด้วยศิลาทั้งสิ้น ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระสามภพพายออกไปถ่ายแบบปราสาทที่นครวัดและจำลองขึ้นไว้ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แต่ไม่เสร็จสิ้นในรัชกาลสร้างแล้วเสร็จในคราวฉลองสมโภชพระนคร ครบ 100 ปี

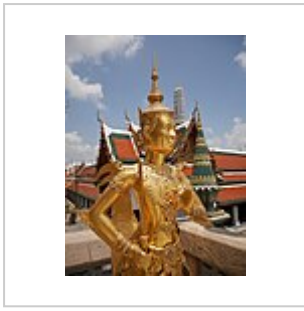
นครวัดจำลอง

พระบุษบก

ตั้งอยู่รอบพระมณฑปทั้ง 4 มุม เป็นบุษบกสร้างด้วยโลหะลงรักปิดทองประดับกระจก รอบบุษบกประดับด้วยฉัตร 7 ชั้น และ 5 ชั้น และรูปช้างยืนแท่นหล่อด้วยโลหะรมดำ ภายในประดิษฐานพระบรมราชสัญลักษณ์และพระราชลัญจกรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 9 ประดิษฐานอยู่บนพานแว่นฟ้า โดยด้านตะวันตกเฉียงเหนือเป็นพระบรมราชานุสาวรีย์ในรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 ด้านตะวันตกเฉียงใต้เป็นพระบรมราชานุสาวรีย์ในรัชกาลที่ 4 ด้านตะวันออกเฉียงใต้เป็นพระบรมราชานุสาวรีย์ในรัชกาลที่ 5^[42] และในการปฏิสังขรณ์ใหญ่เนื่องในการพระราชพิธีสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ได้สร้างบุษบกพระบรมราชานุสาวรีย์ในรัชกาลที่ 6 ถึงรัชกาลที่ 9 เพิ่มขึ้น โดยประดิษฐานไว้ด้านตะวันออกเฉียงเหนือ

รูปสัตว์หิมพานต์

ปรากฏหลักฐานการสร้างรูปสัตว์หิมพานต์ชนิดแรก คือ สิงห์ 12 ตัว ซึ่งปัจจุบันย้ายไปตั้งอยู่รอบพระอุโบสถ และนาคที่พลึงหับนโดชั้นทักษิณเดิม 6 คู่ ซึ่งบัดนี้เป็นพลึงหับนโดปราสาทพระเทพบิดร สัตว์หิมพานต์เก่าที่ตั้งประดับบนลานทักษิณในปัจจุบันมี เทพปักษี เทพนรสิงห์ อัปสรสิห์ กิณนร อสุรปักษี สิงหาพานรและอสุรายักษ์ อย่างละคู่ รูปสัตว์หิมพานต์เหล่านี้หล่อโลหะปิดทองประดับกระจก ยืนบนแท่นหินอ่อนสีเทาเข้ม^[43]

เทพปักษี

เทพนุสสิงห์

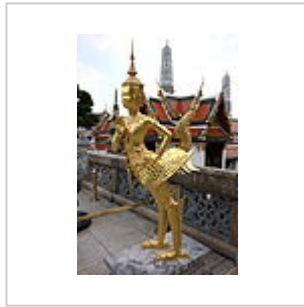
สิงหพาว

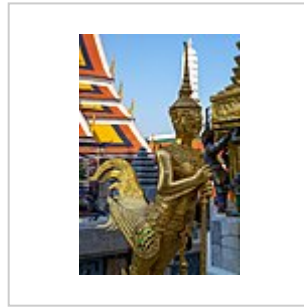
อัปสรสี่

อสุรปักษี

กีนุส

อสุรวายุภักษ์

กลุ่มอาคารประกอบ

กลุ่มอาคารและสิ่งประดับอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากกลุ่มอาคารทั้งสองกลุ่ม ประกอบด้วย หอพระนาถ พระเศวต ภูฎาคารวิหารยอด หอมณเทียรธรรม พระอัษฎามหาเจดีย์ ยักษ์ทวารบาล และจิตรกรรมฝาผนังที่พระระเบียง ซึ่งมีภาพวาดจิตรกรรมฝาผนังจำนวน 178 ห้อง เรียงต่อกันยาวตลอดฝาผนังทั้ง 4 ทิศ มีเนื้อหาจากวรรณคดี เรื่องรามเกียรติ์

พระอัษฎามหาเจดีย์

พระอัษฎามหาเจดีย์ หรือ พระปรางค์ 8 องค์ ตั้งเรียงกันอยู่หน้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ภายนอกพระระเบียง พระมหาเจดีย์ทั้ง 8 องค์นี้ไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างที่แน่นอน ภายนอกพระระเบียง 6 องค์ ภายในพระระเบียง 2 องค์ พระอัษฎามหาเจดีย์เป็นชื่อที่คณะกรรมการอำนวยการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อฉลองพระนครครบ 200 ปี มีมติให้เรียกชื่อรวมเป็นทางการตามชื่อที่ปรากฏในการบูรณปฏิสังขรณ์สมัยรัชกาลที่ 3 ของพระศรีสุริยปริชาวัตฤประสงค์ในการสร้างพระมหาเจดีย์เหล่านี้ก็เพื่ออุทิศ เป็นพระพุทธรเจดีย์องค์หนึ่ง พระธรรมเจดีย์องค์หนึ่ง พระปัจเจกเจดีย์องค์หนึ่ง พระสาวกเจดีย์องค์หนึ่ง พระภิกษุณีสาวกเจดีย์องค์หนึ่ง พระชาฎกโพธิสัตว์องค์หนึ่ง พระสงฆเจดีย์องค์หนึ่ง และพระยาจักรเจดีย์องค์หนึ่ง

พระอัษฎามหาเจดีย์

ต่อมาในรัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯ ให้ประดับกระเบื้องเคลือบสีที่พระมหาเจดีย์ทั้ง 8 องค์ส่วนในสมัยรัชกาลที่ 7 และรัชกาลที่ 9 เป็นการซ่อมส่วนที่ชำรุดเสียหายแต่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงรูปร่างแต่ประการใด

หอพระนาก

หอพระนากเป็นอาคารทรงไทย สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีขนาด 7 ห้องทางเข้าอยู่ทางด้านทิศตะวันออก ทำเป็นซาลากว้าง ประตูทางเข้ามีประตูเดียว เป็นซุ้มทรงมณฑปที่เน้นความสำคัญของทางเข้า แต่เดิมสร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานพระนาก ซึ่งเป็นพระพุทธรูปหล่อและแผ่ลงด้วยนาก อัญเชิญมาจากพระนครศรีอยุธยา และใช้เป็นที่เก็บอัฐิเจ้านายฝ่ายในตามแบบอย่างกรุงศรีอยุธยา และถือพระนากเป็นพระประธาน ในการพิธีเปรตพลีหรือการอุทิศกุศลแก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการบูรณะซ่อมแซม แล้วประดิษฐานพระพุทธรูปต่าง ๆ หลายองค์ ส่วนพระอัฐิเจ้านายนั้นเก็บอยู่ในตู้ผนังข้างหลังพระวิหาร ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ทำพระโกศทรงพระอัฐิในหอพระนากทั้งหมด ส่วนพระพุทธรูปทั้งหมดที่ประดิษฐานอยู่ในหอพระนากโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญไปประดิษฐานไว้ที่พระวิหารยอด แต่ยังคงเรียกว่าหอนี้ว่า หอพระนากตามเดิม^[33]

พระวิหารยอด

พระวิหารยอด แต่เดิมเป็นที่ตั้งของหอพระเชษฐบิดร หรือเรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่า *วิหารขาว* สร้างในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เพื่อประดิษฐานพระเทพบิดร ซึ่งแต่เดิมเป็นเทวรูปสมเด็จพระรามาริบดีที่ 1^[44] ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้รื้อลง เนื่องจากทรุดโทรมมาก แล้วโปรดฯ ให้สร้างใหม่เป็นวิหารมีหลังคายอดทรงมณฑป ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบเรียกว่า *พระเศวตวชิรยันตะพิฆานวิหารยอด* บ้าง *พระบรมมหาเศวตภูฏาคารวิหารยอด* บ้าง และยังได้ย้ายพระนากจากหอพระนาก มาประดิษฐานภายในพระวิหารแห่งนี้

พระวิหารยอด

เมื่อคราวบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในโอกาสฉลองสมโภชพระนครครบ 100 ปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์พระวิหารยอด โดยซ่อมแซมหลังคาและยอดมณฑปประดับกระเบื้องถ้วยขึ้นใหม่ ซ่อมซุ้มประตูและบานหน้าต่างภายนอก และภายในพร้อมทั้งประดับพระประมาภิไธยย่อ "จปร." ภายใต้พระเกี้ยวยอดบนยอดโค้งแหลมของซุ้มโค้งรอบพระวิหาร มีประตูทางเข้าทางเดียวคือทางทิศเหนือ เป็นซุ้มยอดทรงมณฑป ประดับกระเบื้องถ้วยเช่นเดียวกับซุ้มหน้าต่าง บานประตูประดับมุกลายช่องกลม ฝีมือช่างสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศในสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งได้นำมาจากวิหารพระนอนวัดป่าโมก จังหวัดอ่างทอง บานประตูด้านในเขียนลายรดน้ำเป็นรูปช่ียวาง ซึ่งแต่งตัวแบบไทย^[33]

หอพระมณเฑียรธรรม

หอพระมณเฑียรธรรมตั้งอยู่หอพระมณเฑียรธรรม สร้างขึ้นหลังจากที่หอพระมณเฑียรธรรมเดิมซึ่งอยู่กลางสระน้ำถูกเพลิงไหม้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างหอพระมณเฑียรธรรมขึ้นใหม่ เมื่อสร้างเสร็จโปรดเกล้าฯ ให้ใช้เป็นที่พักประดิษฐานพระไตรปิฎกฉบับทองใหญ่ที่เหลือจากพระมณฑป พระไตรปิฎกฉบับครุเดิม และฉบับอื่น ๆ

หอพระมณเฑียรธรรมเป็นอาคารทรงไทย ก่ออิฐถือปูนชั้นเดียวรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีเฉลียงรอบ หลังคาซ้อน 2 ชั้น มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ นาคสะดุ้ง หน้าบันประดับกระเบื้องสีชาวน้ำเงินเป็นไม้ จำหลักลาย ตอนบนเป็นรูปพระพรหมทรงหงส์ ตอนล่างเป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ล้อมรอบด้วยกระหนกกันขดปลายลายเป็นเทพนม ส่วนที่แผ่แรคอ่องมีเทพนม 5 องค์ ผนังด้านทิศตะวันตกมีซุ้มประตู 3 ซุ้ม โดยมีซุ้มใหญ่ทรงมณฑป

อยู่กลาง บานประตูประดับมุกเป็นลายพระพรหมทรงหงส์ พระอินทร์ ทรงช้างเอราวัณ พระนารายณ์ทรงครุฑ ประกอบลายกระหนกกันขด ปลายลายเป็นสัตว์หิมพานต์ ชุ่มประตูเล็กสองข้างเป็นชุมทรง บันแถลงทางด้านทิศเหนือและทิศใต้เป็นหน้าต่างในชุมทรงบันแถลง เช่นเดียวกัน

ภายในมีตู้ประดับมุกเรียงรายอยู่ 2 แถว รวมทั้งหมด 9 ตู้ มีภาพ จิตรกรรมฝาผนัง ตอนบนเหนือหน้าต่างเป็นรูปเทพชุมนุมบนพื้นสีดำ สลับกับสีแดง ส่วนที่ขีดฝาเพดานเป็นรูปฤๅษีถือดอกบัว ถัดลงมาเป็น รูปเทวดาและนางฟ้าสลับกันเป็นคู่ ๆ คั่นด้วยตาลปัตร ระหว่าง หน้าต่างตอนบนเป็นรูปเทพบุตรและเทพธิดาประนมมือ ตอนล่างเป็น รูปพระเวสสันดรชาดกกัณฑ์ต่าง ๆ เพดานประดับด้วยดาวเพดานปิดทองประดับกระจกมีดวงใหญ่อยู่กลาง มีดวงเล็ก 8 ดวงเป็น บริวาร^[33]

หอพระมณเฑียรธรรม

พระระเบียง

พระระเบียงมีการบูรณปฏิสังขรณ์ หรือการสร้างเพิ่มเติมในแต่ละสมัย พระระเบียงสร้างแบบโอบล้อมทุกอาคารเพื่อให้แยกจากเขตพระราชฐานของพระบรมมหาราชวัง (ยกเว้นพระปรางค์ 6 องค์ทางทิศตะวันออก) มีการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์อยู่รอบพระระเบียง บางสมัยเขียนซ่อมแซม บางสมัยเขียนทับของเดิม สำหรับภาพรามเกียรติ์มีทั้งหมด 178 ภาพ เริ่มตั้งแต่ประตูทิศเหนือ เวียนไปถึงทิศตะวันตก นอกจากนั้นยังปรากฏภาพพระนารายณ์ปางต่าง ๆ และตัวละครสำคัญในรามเกียรติ์ ด้านล่างของภาพปรากฏชื่อและโคลงที่ข้าราชการและพระบรมวงศานุวงศ์ร่วมนิพนธ์ทุกภาพ^[45]

ยักษ์ 6 คู่

รูปยักษ์ 6 คู่ หรือ 12 ตน อยู่ภายในวงพระระเบียง โดยตั้งอยู่สองข้างประตูทางเข้าประตูละ 1 คู่ ประตูด้านทิศตะวันออก 2 คู่ คือ รูปสุริยาภพและอินทรชิต อยู่ริมประตูพระระเบียงตรงบันไดขึ้นฐานไพที รูปมังกรกัณฐ์และวิรุฬหก อยู่ริมประตูพระระเบียงด้านหน้าพระอุโบสถ ประตูด้านทิศตะวันตก 3 คู่ เรียงจากเหนือไปใต้ คือ รูปปวิรุณจำบังและโมยราพ อยู่ริมประตูที่เข้ามาจากสนามหน้าศาลาสหทัยสมาคม รูปทศกัณฐ์และสหัสเดชะ อยู่ริมประตูที่เข้ามาจากพลับพลาเปลื้องเครื่องข้างศาลาสหทัยสมาคม รูปจักรวรรดิและอัศภรณมาลาสูร อยู่ริมประตูพระระเบียงด้านหลังพระอุโบสถ ประตูด้านทิศใต้ ใกล้มุมพระระเบียงด้านหลังพระอุโบสถ ซึ่งเป็นประตูผ่านเข้าไปสู่บริเวณพระบรมมหาราชวังชั้นกลาง มี 1 คู่ คือ ทศคีรีธรและทศคีรีวัน^[46]

สุริยาภพ

อินทรชิต

มังกรักษ์

วิรุฬหก

ทศคีรี

ทศคีรีวัน

จักรวรรดิ

อัศกรรณมาลาสุร

ทศกัณฐ์

สหัสเดชะ

ไมยราพ

วิรุณจำบัง

พิพิธภัณฑ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

พิพิธภัณฑ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในเขตพระราชฐานชั้นนอกของพระบรมมหาราชวัง เดิมเป็นโรงกษาปณ์ใช้ผลิตเงินตราเพื่อใช้ในประเทศ สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งสำนักงานพระคลังข้างที่ ดูแลรับผิดชอบตั้งแต่ พ.ศ. 2439^[47] เป็นอาคารรูปแบบตะวันตก

ในปี พ.ศ. 2525 ในวาระการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี มีการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นแม่กองบูรณะจึงขอพระราชทานอาคารโรงภาพยนต์มาเป็นพิพิธภัณฑ์แห่งนี้^[48] ในพิพิธภัณฑ์แห่งนี้มีสิ่งน่าสนใจหลายอย่าง เช่น ปืนใหญ่ที่ตั้งแสดงไว้ด้านหน้าพิพิธภัณฑ์ ตุ๊กตาจีนที่ตั้งไว้หน้าอาคารพิพิธภัณฑ์ จากลายรดน้ำ รูปพระราชพิธีอินทราภิเษก พระแท่นมณีนกคศิลาบาตรที่นำมาจากสุโขทัย พระแท่นที่ประทับของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ซึ่งรัชกาลที่ 4 ชะลอมาไว้ที่กรุงรัตนโกสินทร์

พิพิธภัณฑ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

อ้างอิง

1. การศึกษาพัฒนาการการออกแบบสถาปัตยกรรมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม, 271.
2. รณกร เจริญศรี. "การจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม" (PDF). มหาวิทยาลัยศิลปากร. p. 7.
3. โซติ ภัลยาณมิตร, ทฤษฎีการกำหนดองค์ประกอบในงานศิลปะและสถาปัตยกรรมไทย (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ม.ป.ป.), 59.
4. จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525, 10.
5. จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525, 13.
6. จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525, 20.
7. จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525, 33.
8. จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525, 34.
9. จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525, 35.
10. จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525, 37.
11. จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525, 41.
12. จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525, 43.
13. จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525, 47.
14. จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525, 49.
15. จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525, 50.

16. จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525, 53.
17. "รัชกาลที่ 5 ทรงเร่งสร้าง "วัดพระแก้ว" ให้เสร็จทันฉลองกรุง 100 ปี". ศิลปวัฒนธรรม.
18. จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525, 61.
19. จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525, 69.
20. จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525, 90.
21. จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525, 91.
22. จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525, 93.
23. จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525, 94.
24. จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525, 103.
25. จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525, 128.
26. จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525, 130.
27. จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525, 133.
28. "การบูรณะวัดพระศรีรัตนศาสดาราม". สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ.
29. "บูรณะวัดพระแก้วและพระบรมมหาราชวังรับพระราชพิธีบรมราชาภิเษก". โพสต์ทูเดย์.
30. การศึกษาพัฒนาการการออกแบบสถาปัตยกรรมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม, 272.
31. การศึกษาพัฒนาการการออกแบบสถาปัตยกรรมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม, 274.
32. "พระแก้วมรกต พบที่เชียงราย ฝีมือช่างล้านนา ไม่มาจากอินเดีย". มติชน.
33. ธีระวัฒน์ ชะอุ่ม. "การจัดการความรู้ทรัพยากรวัฒนธรรม : วัดพระศรีรัตนศาสดาราม". มหาวิทยาลัยศิลปากร.
34. จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525, 247.
35. จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525, 256.
36. จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525, 250.
37. จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525, 259.

38. ส.พลายน้อย. "เถียงไปเถียงมา! "ระฆัง" วัดพระแก้ว เอามาจากไหนกันแน่?". ศิลปวัฒนธรรม.
39. *จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525*, 263.
40. *จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525*, 265.
41. *สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง*, 276.
42. "สถาปัตยกรรม". พระบรมมหาราชวัง.
43. *จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525*, 174.
44. *สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง*, 268
45. " "อินทรีตูดบนนางมณฑา" และภาพนก เกร็ดน่ารู้ในวัดพระแก้ว ที่ไม่ได้มีแค่พระแก้วมรกต". ศิลปวัฒนธรรม.
46. *จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525*, 272.
47. "สมบัติของชาติล้ำค่าฯ! พิพิธภัณฑ์พระแสงปืนโบราณ ในพระบรมมหาราชวัง!!". ผู้จัดการออนไลน์.
48. "พิพิธภัณฑ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม". มิวเซียมไทยแลนด์.

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร, *จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525*. (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดโรงพิมพ์ยูโนเติ้ป รติกัน จำกัด, 2525),
- สำนักพระราชเลขานุการ, *สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง* (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงเทพ (1984), 2531).
- สรรพศิริ, ชาญวิทย์. *การศึกษาพัฒนาการการออกแบบสถาปัตยกรรมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม* (PDF). มหาวิทยาลัยศิลปากร.

แหล่งข้อมูลอื่น

สถานีย่อยประเทศไทย

สถานีย่อยพระพุทธศาสนา

วิกิมีเดียคอมมอนส์มีสื่อที่เกี่ยวข้องกับ **วัดพระศรีรัตนศาสดาราม** (https://commons.wikimedia.org/wiki/Wat_Phra_Kaeo?setlang=th)

- เว็บไซต์ทางการของพระบรมมหาราชวัง (<https://www.royalgrandpalace.th/th/home>)

- วิวัฒนาการการออกแบบของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (<http://www.sure.su.ac.th/xmlui/bitstream/handle/123456789/2748/fulltext.pdf?sequence=2&isAllowed=y>)

พิกัดแผนที่

- แผนที่และภาพถ่ายทางอากาศของ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
 - ภาพถ่ายดาวเทียมจากวิกิแมเปีย (<http://www.wikimapia.org/#lang=en&lat=13.751391&lon=100.492519&z=17>) หรือกูเกิลแมปส์ (<https://www.google.com/maps/@13.751391,100.492519,17z>)
 - แผนที่จากลองดูแมป (<https://map.longdo.com/?mode=icons&lat=13.751391&long=100.492519&zoom=17>) หรือเฮียวิโก (<https://wego.here.com/?map=13.751391,100.492519,14,normal>)
 - ภาพถ่ายทางอากาศจากเทอร์ราเซิร์ฟเวอร์ (http://www.terraserver.com/imagery/image_gx.asp?cpx=100.492519&cpy=13.751391&res=8&provider_id=310&t=pan&dat=)

เข้าถึงจาก "<https://th.wikipedia.org/w/index.php?title=วัดพระศรีรัตนศาสดาราม&oldid=11070733>"

▪